

вибір, повідомлення про згоду/ незгоду, відгук на звертання партнера), вироблення жестової репрезентації. Невербальна взаємодія на цьому етапі базується на основі четвертої характеристики батьківсько-дитячої взаємодії, що означає проходження стадії закладання взірців та базових схем взаємодії. У цей період дитина з РСА вчиться передбачати етапи взаємодії і розуміти її послідовність. Паттерни контакту, які виникають і розвиваються на цій стадії, дозволяють здійснювати соціальну регуляцію спілкування, що проявляється у здатності цілеспрямовано, адекватним чином ініціювати або завершувати контакт, розпізнавати сигнали ініціювання чи завершення контакту іншим учасником спілкування [4].

IV етап спрямований на розширення комунікативної сфери дитини з РСА, яке відбувається за рахунок входження дитини з РСА у малу групу комунікативної взаємодії з присутністю ровесників. Основна мета – перевести спілкування з невербального на вербальний рівень, сприяти активізації вербальної репрезентації. Психокорекційне втручання ґрунтується на основі двох останніх стадій формування здорової батьківсько-дитячої прив'язаності, виділених Т.В. Brazelton і В.Т. Срагер, а саме – на основі характеристик *гру* та *автономії*, з яких народжується взаємний контроль і здатність регулювати контакт кожним учасником взаємодії в рівній мірі: ініціювати, підтримувати, завершувати його.

Кожен етап психокорекційної моделі формування невербальних засобів комунікативної діяльності у дітей з РСА молодшого дошкільного віку базується на визначених S. Tortora чотирьох складових [4]:

1. Спостереження за невербальними сигналами дитини з РСА, які носять комунікативний зміст;

2. Налаштування на дитину, віддзеркалення її невербальних дій, синхронізація невербальних засобів дорослого і дитини з метою комунікації;

3. Побудова невербального діалогу на основі спільної уваги — фокусування на спільному об'єкті інтересу;

4. Розширення комунікативної взаємодії, перехід до стадії вербалізації — заохочувати шукати слова для озвучення своєї потреби.

Запропонована психокорекційна модель формування невербального компоненту комунікативної діяльності дітей з РСА є ефективною базовою основою для подальшого оволодіння вербальними комунікативними засобами, шляхом послідовної цілеспрямованої підтримки невербальної поведінкової активності дітей з РСА. Розширення використовуваних ними невербальних засобів у процесі взаємодії, з огляду на домінування у них невербального рівня контакту, дозволяє формувати більш адаптивні способи функціонування, забезпечує перехід до вербальної стадії розвитку комунікативної діяльності, розширює комунікативні можливості аутичної дитини в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боулби Дж. Привязанность. – М.: Изд-во «Гардарики», 2003. – 477с.;
2. Глозман Ж.М. Общение и здоровье личности: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 208с.;
3. Меграбян А. Психодиагностика невербального поведения/ П. Румянцева (пер.). – СПб: «Речь», 2001. – 253с.;
4. Tortora, Suzi. Dancing dialogues. Kansas. Paul H. Brookes Publishing Co., 2006;
5. Quill, K.A. Do-watsch-listen-say: social and communication intervention for children with autism. London. Paul H. Brookes Publishing Co., 2009.

УДК: 376-056.264-053.4.015.31:81

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ ВМІНЬ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ПОРУШЕННЯМИ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ

Мартиненко І.В.

кандидат психологічних наук, доцент
Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Стаття присвячена проблемі формування і розвитку комунікативних вмінь у дітей дошкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку (ПМР). У статті акцентується увага на типових комунікативних труднощах дітей із ПМР, визначаються етапи корекційно-розвивальної роботи, наводяться приклади комунікативних ігор.

Статья посвящена проблеме формирования и развития коммуникативных умений у детей дошкольного возраста с нарушениями речевого развития. В статье акцентируется внимание на типичных коммуникативных трудностях детей с НРР, определены этапы коррекционно-развивающей работы, приводятся примеры коммуникативных игр.

The article is devoted to problem of communicative development preschool age children with speech disorders. The article is describe the particularities of their communication, the steps of special training, the examples of communicative games.

Ключові слова: комунікація, діти з порушеннями мовленнєвого розвитку.

Ключевые слова: коммуникация, дети с нарушениями речевого развития.

Keywords: communication, children with speech disorders.

Важливим завданням спеціальної дошкільної педагогіки є соціальна адаптація дітей з різними порушеннями у розвитку, супровід їх пізнавального розвитку, комунікації. Водночас загальновідомим є той факт, що саме стан комунікації визначає загальну успішність пізнавального і особистісного розвитку дитини дошкільного віку. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема вивчення комунікації осіб з відхиленнями у розвитку, мовленнєвому зокрема.

Результати спеціальних психолого-педагогічних досліджень (Гаркуша Ю.Ф., Грибова О.Є., Дмитрієв О.А., Ігнат'єва С.О., Коржевіна В.В., Ковилова О.В., Кривов'яз І.С., Слинько О.А., Соловійова Л.Г., Харитоновна П.А.) засвідчують труднощі та відхилення у становленні комунікативної діяльності у дітей з первинними мовленнєвими порушеннями.

Алмазова О.О., Халілова Л.Б. зазначають, що у дітей з ТПМ спостерігаються труднощі в організації власної мовленнєвої поведінки, які негативно впливають на їх спілкування з оточуючими.

За результатами дослідження комунікативно-пізнавальної діяльності дітей із ТПМ молодшого дошкільного віку Кривов'яз І.С. було з'ясовано, що для більшості дошкільнят характерна здатність вступати в контакт лише за зовнішньою ініціативою, несформованість ситуативно-ділової форми спілкування, зниження інтересу до спілкування. Ці діти потребували налагодження емоційного контакту з дорослим, формування зацікавленості у спілкуванні з дітьми та дорослим.

Дослідження спілкування дітей дошкільного та молодшого шкільного віку із ТПМ в ігровій діяльності (Грибова О.Є., Гриншпун Б.М., Соловійова Л.Г., Харитоновна П.А., Чиркіна Г.В., Шипіцина Л.М.) засвідчили: низьку мовленнєву активність дітей у грі, недостатній мовленнєвий супровід ігрових дій; труднощі ведення діалогу на тематику, що не стосується побутових ситуацій; незацікавленість в контакт, дезорієнтація в нових ситуаціях спілкування. Відповідно до наукових висновків, недостатність

вербальних засобів утруднює процес взаємодії між дітьми в ігровій діяльності.

Соловійова Л.Г. організувала дослідження комунікативної сфери дітей із загальним недорозвиненням мовлення (далі – ЗНМ) в ігровій діяльності. Автор зазначає, що спілкування в іграх відбувалось переважно в одностатевих діадах, постійних ігрових груп у дітей не виявлено. Водночас, результати дослідження свідчать, що гра може бути способом організації і презентації мовленнєвих засобів, способом мотивації спілкування дошкільників із ЗНМ, але в умовах спеціально організованого навчання [4].

Грибова О.Є. комунікативну діяльність дітей із ТПМ розглядала через призму поняття «комунікативна здібність». Автор вважає, що існує пряма залежність між сформованістю комунікативних здібностей та комунікативної компетентності дитини. Саме недорозвинення комунікативних здібностей ускладнює процес учбової комунікації і є вирішальною умовою успішності навчання в цілому. У дітей із ТПМ, як зазначає автор, мовні та комунікативні здібності сформовані недостатньо.

Найменш дослідженою категорією дітей із ТПМ є підлітки. Стосовно спілкування осіб цієї вікової категорії досліджень вкрай недостатньо. Водночас результати експериментальних пошуків Ігнат'євої С.О., Копачевої Л.А., Мартиненко І.В. засвідчили труднощі у спілкуванні підлітків із ТПМ. Автори зазначають, що комунікативний розвиток старшокласників із ТПМ залежить і від тяжкості мовленнєвих порушень, і від особистісних рис цих осіб. У них часто виникають бар'єри у спілкуванні, що ускладнює процес комунікації. Це різні бар'єри розуміння зверненого мовлення, недосконалість володіння просодичними та невербальними засобами спілкування.

Таким чином, аналіз спеціальних психолого-педагогічних досліджень засвідчив наступні особливості комунікативної діяльності дітей із тяжкими порушеннями мовлення:

- зниження потреби у спілкуванні з дорослим,
- невміння орієнтуватися у ситуації спілкування, негативізм,

- домінування ситуативно-ділової форми спілкування,
- шаблонність, використання заздалегідь вивчених фраз,
- зміщення цілей спілкування (найближчі завдання займають місце основних),
- наявність необґрунтованих пауз у мовленні,
- поодинокість випадків активної вербальної комунікації,
- повторення фраз, повернення до раніше вимовленого,
- «безадресність» звернень, просте повідомлення про свою потребу без звернення до конкретної особи,
- труднощі у використанні невербальних засобів спілкування,
- нездатність оцінювати висловлювання інших.

За даними Калягіна В.А., Лубовського В.В., Овчинникової Т.С. порушення комунікативної діяльності є однією із специфічних закономірностей розвитку у разі мовленнєвих порушень у дітей. У подальшому це порушення призводить до труднощів соціалізації, що суттєво позначається на соціальній ситуації розвитку індивіда.

Водночас, у проблемі подолання труднощів у комунікативній діяльності дітей та підлітків із тяжкими порушеннями мовлення на сьогодні залишається ще багато теоретичних та практичних запитань. Недостатньо досліджень, що висвітлюють взаємозв'язок характеру спілкування та ступеню сформованості мовленнєвих засобів, не розглядаються взаємовплив активності поведінки і процесу спілкування, не досліджено спілкування за допомогою альтернативних мовленнєвих засобів.

Враховуючи зазначені вище особливості комунікації дітей із ПМР ми вважаємо за необхідне здійснювати цілеспрямований вплив на дітей з метою формування комунікативних вмінь. Про необхідність спеціальної психологічної роботи з формування і розвитку комунікативних вмінь у дітей із ТПМ йдеться у дослідженнях Алмазової О.О., Халілової Л.Б., Грибової О.Е., Гриншпуна Б.М., Ігнат'євої С.О., Ковшикова В.О., Соловйової Л.Г., Путкової Н.М., Сафонової Н. В., Федосєєвої О.Г., Чиркіної Г.В., Шипіциної Л.М. тощо.

Робота з розвитку комунікативних вмінь у дітей із ПМР, на нашу думку, повинна бути комплексною, спрямованою на нормалізацію самооцінки, усунення фіксації на мовленнєвих порушеннях, активізацію пізнавальної і мовленнєвої мотивації, розвиток емоційної сфери.

Методика формування і розвитку комунікативних вмінь дітей старшого дошкільного віку з ПМР повинна враховувати такі завдання:

1. розвиток інтересу до оточуючих людей, потреби у спілкуванні,
2. формування знань про норми і правила спілкування, поведінки з ровесниками і дорослими,
3. розвиток ігрових вмінь, залучення до колективних сюжетно-рольових ігор,
4. гармонізація особистості, подолання мовленнєвої тривожності і нормалізація самооцінки,
5. навчання мистецтву спілкування у різних життєвих ситуаціях у процесі гри.

Основними засобами корекційно-розвивальної роботи з подолання комунікативних труднощів у дітей з порушеннями мовленнєвого розвитку ми вважаємо комунікативні тренінги і колективні ігри (сюжетно-рольові, рухливі тощо).

Роботу з формування і розвитку комунікативних вмінь дітей старшого дошкільного віку з ПМР слід проводити поетапно у такій послідовності:

1. розвиток мотиваційної сфери спілкування: активізація інтересу до оточуючих, потреби у спілкуванні,
2. нормалізація емоційно-особистісної сфери: зниження емоційної напруги, підвищення самооцінки, розвиток емоційної рефлексії,
3. оволодіння комунікативними вміннями (вербальними і невербальними) в різних за змістом ігрових ситуаціях із зміною партнерів по спілкуванню,
4. закріплення комунікативних вмінь у процесі спілкування з дітьми та дорослими.

Наведемо приклади ігор для розвитку комунікативних вмінь на різних етапах корекційно-розвивальної роботи.

Гра «Улюблене ім'я»

Кожна дитина вимовляє своє ім'я так, як би їй хотілося б, щоб її називали. Інші хором повторюють з тією ж інтонацією, яку використовував «автор». Далі діти говорять один одному одну з фраз традиційного вітання: «Приємно з тобою побачитися, познайомитися» тощо. Всі стають у коло. Педагог: Що таке настрій? Яким буває настрої? Від чого залежить настрої? Коли буває гарний настрої? А коли поганий?

(Діти передають атрибут(сердечко), і кожен висловлює свою думку). Далі діти розглядають настрої на фото, малюнках, піктограмах (розпізнавання емоцій). Обговорення емоцій та практикування мімікою.

Гра «Дзеркало»

Діти сідають попарно. Перший зображує мімікою настрій, а інший повторює. Які настрої показувало дзеркало?

Гра «Вгадай емоцію»

У кожної дитини кружечки різного кольору. Діти піднімають кружечок, колір якого відповідає певній емоції. Розбір ситуації:

- a) Дівчинка їла морозиво і капнула на нове плаття.
- b) Хлопчик грав у футбол, впав і розірвав штанці.
- c) Хлопчик прийшов до зоопарку і зупинився біля клітки з мавпочками.
- d) Дівчинка зустріла подружку.
- e) Падають сніжинки.
- f) Іде дощик.
- g) Співають пташки.
- h) Світить сонце і т. д.

Обговорення ситуацій.

Гра «Комплімент»

Діти дарують сусідові комплімент, а той у свою чергу – посмішку.

- До нас у гості прийшла посмішка.
- Давайте їй зробимо подарунок, для цього відберемо із купи фотографій, малюнків і піктограм тільки радісні обличчя.

- А що може робити людина від радості? (Діти передають атрибут «сердечко» і промовляють): сміятися, танцювати, обіймати, крикнути «ура», підстрибнути, заспівати і т. д.

- Радість – це найбажаніша емоція. Її можуть відчувати люди і тварини:

*Бігла назустріч
донька до тата
Руки розкинула,
ніби крилята..*

*Киця любить, як по спинці
гладжу киценьку свою.
Як дарую їй гостинці,
кашку, молочко даю.*

Обговорення віршів.

Гра «Сіамські близнюки»

Запитайте в дитини, чи знає вона, хто такі близнюки. Після того як емоційне ставлення до проблеми висловлено, переходите до справи. Скажіть дитині, що напевно такі брати чи сестри ставали просто геніями спілкування, адже щоб зробити хоч що-небудь, їм доводилося все

узгоджувати і підлаштовуватися один під одного. Тому ви зараз пограєте на сіамських близнюків, щоб навчитися добре спілкуватися.

Візьміть тонкий шарф або хустку і зв'яжіть їм руки дітей, залиште вільними кисті рук, дітям вони знадобляться. Тепер розкажіть гравцям, що їм належить намалювати загальний малюнок на одному аркуші паперу. Малювати можна тільки тією рукою, яка прив'язана до партнера. Дайте дітям олівці або фломастери різного кольору, по одному у зав'язану руку. Тему малюнка задайте самі або запропонуйте вибрати дітям.

Попередьте гравців, що журі (тобто ви та інші дорослі) буде оцінювати не тільки якість отриманої картини, а й протягом самої роботи: чи були суперечки і конфлікти між гравцями, однакове чи участь вони брали в роботі (що легко оцінити за кількістю на картинці кольору, яким малював дитина), чи обговорювали діти сюжет малюнка, порядок малювання і т. д.

Примітка. Після того як малюнок буде закінчено, обговоріть з художниками, чи важко їм було працювати і чи сподобалося їм створювати картину разом. Можна ненав'язливо зупинитися на помилках у співпраці, допущених дітьми. Однак не забудьте перед цим відзначити позитивні сторони їх спілкування.

Гра «Чужими очима»

Одній дитині зав'язують очі, вона буде художником. Другий гравець стане його очима. Задайте прості завдання для малювання. Проводити лінії на малюнку має право тільки дитина з зав'язаними очима. Але керувати його рухами за допомогою слів буде партнер. У його завдання входить керівництво руками художника, причому доторкатися до "майстра" йому забороняється. Відповідно до обох гравців пред'являються досить високі вимоги, один з них повинен бути терплячим і уважним, намагатися зрозуміти і правильно виконати інструкції, а другий - вміти чітко висловлювати свої думки, робити їх зрозумілими для іншого, контролювати свої дії, уникаючи виконання завдання за партнера, навіть коли він щось робить неправильно.

Гра «Ожилі іграшки»

Запитайте в дитини, як вона думає, що відбувається вночі в магазині іграшок. Вислухайте її версії і запропонуйте уявити, що вночі, коли немає покупців, іграшки оживають. Вони починають рухатися, але дуже тихо, не кажучи ні слова, щоб не розбудити сторожа. Тепер покажіть самі яку-небудь іграшку, наприклад ведмедика. Нехай дитина постарається вгадати, хто це. Потім нехай дитина сама покаже будь-яку іграшку, а ви спробуєте відгадати її назву. Коли ви відчуєте спад інтересу у

дитини, то оголосить, що світає. Тоді іграшки повинні знову стати на свої місця, таким чином, гра буде закінчена.

Використання описаних ігор дозволить урізноманітнити корекційно-розвивальну роботу з

дітьми, а дотримання етапів у роботі дозволить розвивати вміння у дитини поступово і закріпленням і врахування вікових норм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Андреева Г.М. Социальная психология. – М., Аспект Пресс, 1996.
2. Леонтьев А.А. Психология общения: Учеб. пособие. - 3-е изд. - М.: Смысл, 1999.
3. Лисина М.И. Проблемы онтогенеза общения. - М.: Педагогика, 1986.
4. Соловьева Л. Г. Особенности коммуникативной деятельности детей с общим недоразвитием речи //Дефектология. — 1996. — № 1.
5. Смирнова Е.О. Особенности общения с дошкольниками. – М., Академия, 2010.
6. Эльконин Д. Б. Психология игры. - М., 1978.

УДК 376 – 056.34.015.3

ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАХОДІВ ІЗ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ ІЗ ДИЗАРТРІЄЮ ПРИ ДЦП

Марченко І. С.

кандидат педагогічних наук, доцент

Тюленєва О. Г.

Інститут колекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

48

Стаття присвячена проблемі навчання дітей із дизартрією при ДЦП комунікації із однолітками і дорослими у різних ситуаціях. Представлені умови і низка педагогічних заходів, спрямованих на формування комунікативної поведінки цих дітей.

Статья посвящена проблеме обучения детей младшего школьного возраста с дизартрией при ДЦП коммуникации со сверстниками и взрослыми в разных ситуациях. Представлены условия и ряд педагогических мероприятий, направленных на формирование коммуникативного поведения этих детей.

The article is devoted to communicative training for the children with cerebral palsy. The experimental method of research and generalized data of analyze are represented in this article.

Ключові слова: дизартрія, дитячий церебральний параліч, комунікативна поведінка.

Ключевые слова: дизартрия, детский церебральный паралич, коммуникативное поведение.

Key words: cerebral palsy, communicative training.

Орієнтація сучасної логопедії, педагогіки, психології на гуманізацію виховного та освітнього процесу висуває в число актуальних проблем створення оптимальних умов розвитку особистості кожної дитини, її особистісного самовизначення. Особливо гостро ця проблема назріла відносно дітей із порушеннями мовлення, а саме - дошкільників із клінічним діагнозом "дизартрія", оскільки, за даними психолого-педагогічних досліджень, процес розвитку психічних процесів та особистісного розвитку і самовизначення цих дітей ускладнений.

Дизартрія, як складна проблема, інтенсивно вивчається і освітлена в теоретичному і практичному аспектах у вітчизняній і світовій науковій

літературі, в клінічному, нейролінгвістичному, педагогічному та психологічному напрямках.

Найдетальніше дизартрія описана у дітей із дитячим церебральним паралічем – ДЦП (Л. О. Бадалян, М. Б. Ейдінова, О. М. Правдіна-Вінарська, 1959; К. А. Семенова, 1968; О. М. Мастюкова, 1969, 1971, 1979, 1983; І. І. Панченко, 1979; Л. А. Данілова, 1975 та інші).

ДЦП є складним захворюванням, яке посідає одне з перших місць у структурі дитячої інвалідності. Тяжкість цього захворювання обумовлена складністю рухових, психічних і мовленнєвих порушень (Т.П. Вісковатова, С.К. Євтушенко, Е.С. Калижнюк, О.М. Мастюкова, М.В. Рождественська, Л.М. Руденко та інші).